

THE ESSENCE OF CONTEMPORARY CHALLENGES AND THREATS TO SECURITY

ISTOTA WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA

ABSTRACT

This article attempts to define the concept, category and creatures to safety in a general sense. The author discusses the problems connected with the duality of this issue – stability and dynamism.

In this article different sorts and sources of threats to security were discussed. The threats which belong to the values have long been held dear and protected by both an individual and nations since the dawn of humankind. Security includes political and military aspects as well as economic, technological, ecological, social and humanitarian factors. There are also natural aspects, apart from the factors presented above, which play their part from the beginning of the human history to be taken into account. Together with the advancement of technology people entered the era of technological threat. The threat that on the one hand is indispensable in everyday life but on the other threatens increasingly a man. The presented above sorts of threats have been characterized and described in a synthetic way. It should be underlined that the threats presented do not exhaust all of them as newer and newer threats appear together with the technological development.

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę zdefiniowania pojęcia i istoty bezpieczeństwa w sensie ogólnym. Autor porusza problematykę związaną z dualizmem tego zagadnienia – statyczność i dynamiczność tego zjawiska. W omawianym artykule przedstawiono

identyfikację, rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa, które należą od dawna (istnienia człowieka) do wartości najbardziej cenionych i chronionych zarówno przez jednostki, jak i narody. Bezpieczeństwo obejmuje aspekty polityczne, militarne, czynniki ekonomiczne i technologiczne, ekologiczne, społeczne oraz humanitarne. Oprócz przedstawionych czynników od zarania dziejów świata dużą rolę odgrywają czynniki naturalne, które są niezależne, ale należy się z nimi bardzo liczyć. Wraz z rozwojem techniki wkroczyliśmy w zagrożenia techniczne, które są z jednej strony niezbędne w życiu codziennym człowieka, a z drugiej strony bardzo zagrażają człowiekowi. Przedstawione powyższe rodzaje zagrożeń zostały w sposób syntetyczny scharakteryzowane i opisane. Należy podkreślić, że przedstawione zagrożenia nie wyczerpują wszystkich, bo wraz z rozwojem techniki powstają coraz nowsze.

KEYWORDS: *sources of threats, range of treats, scale of treats, effects of treats, national security, international security, security challenges, security threats*

SŁOWA KLUCZOWE: *źródła zagrożeń, zasięg zagrożeń, skala zagrożeń, skutki zagrożeń, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo międzynarodowe, wyzwania bezpieczeństwa, zagrożenia bezpieczeństwa*

WPROWADZENIE

Artykuł nawiązuje do treści wystąpienia, które odbyło się podczas VIII ogólnopolskiej konferencji naukowej poświęconej problematyce nowoczesnych rozwiązań w zapewnieniu bezpieczeństwa Polski w świetle aktualnych zagrożeń – 6 października 2015 r. w Wyższej Szkole Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi w Józefowie.

Bezpieczeństwo należy do podstawowych kategorii współczesnych stosunków międzynarodowych, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Zasadniczą funkcją bezpieczeństwa jest zinstytucjonalizowane działanie na rzecz pokoju, stabilności oraz rozwoju państw i społeczeństw w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym. Musi to być skoordynowane działanie zbiorowe, ponieważ nawet najpotężniejsze mocarstwa nie są w stanie samodzielnie zagwarantować pokoju i porządku w wymiarze międzynarodowym (Cziomer, 2010, s. 7).

W XX i XXI wieku w dążeniu do trwałego pokoju i bezpieczeństwa należy nieustannie godzić zróżnicowane potrzeby, interesy i cele wzrastającej gwałtownie liczby uczestników stosunków międzynarodowych. Z jednej strony zmierzać nieuchronnie do wzrostu wyzwań, zagrożeń, napięć i konfliktów we

współczesnym świecie, a z drugiej – do podejmowania zbiorowych wysiłków, które przyjmują postać zinstytucjonalizowanego współdziałania organizacji, sojuszy i innych struktur międzynarodowych, tworzonych w celu rozwiązania oraz przewyżczenia tychże zagrożeń.

W całokształcie problematyki bezpieczeństwa ważna jest identyfikacja i prognoza zagrożeń, zarówno militarnych, jak i niemilitarnych. One stanowią bowiem podstawę wyjściową do prowadzenia ocen i projektowania zamierzeń zapewniających wymagany poziom bezpieczeństwa państwa. Niewątpliwie siły militarne odgrywają nadal w tym zakresie podstawową rolę wykonawczą, funkcjonując obecnie w zintegrowanym systemie bezpieczeństwa, gdzie czynnik polityczny jest decydujący.

Wzrost wagi pojawiających się zagrożeń wynika z ich dynamiki i zmiennego charakteru, często trudnego do przewidzenia. Ponadto zagrożenia wkraczają poza sferę militarną, a do celów agresywnych wykorzystywane są zdobycze cywilizacyjne i naukowo-techniczne. Generuje to potrzebę przeznaczania zwiększonych środków i wysiłków na ich identyfikację i ewentualną neutralizację w okresie pozwalającym podjąć stosowne przeciwdziałanie (Szafrąńska, E., Szafrąński, J., 2014).

BEZPIECZEŃSTWO – POJĘCIE I ISTOTA

Bezpieczeństwo należy do najważniejszych potrzeb człowieka (a szerzej zbiorowości), a zatem i państwa, którego celem jest jego zapewnienie. Nie może więc dziwić, że w nauce o stosunkach międzynarodowych czy naukach o bezpieczeństwie zajmuje ono szczególne miejsce. Badacze starają się wskazywać kluczowe cechy bezpieczeństwa, oddające jego istotę i pozwalające na przedstawianie kompletnych typologii. Analizują doświadczenia historyczne, starając się wyciągać wnioski z przeszłości i ukazywać pojęcie w kontekście systemowym. Ma to na celu przedstawienie szerokiego, międzynarodowego aspektu bezpieczeństwa, aby dostrzec mechanizmy z nim związane, rodzaje wyzwań i zagrożeń oraz ewolucję środków służących państwom w jego gwarantowaniu (utrzymywaniu). To z kolei pozwala także na kreślenie koncepcji bezpieczeństwa poszczególnych państw i prowadzonej przez nie polityki bezpieczeństwa (Lasoń, 2010, s. 9).

Bezpieczeństwo należy od dawna do wartości najwyższej cenionych i chronionych – zarówno przez jednostki, jak i narody. Zapewnienie bezpieczeństwa mieści się w związku z tym w katalogu podstawowych potrzeb i zadań każdego państwa oraz występujących w różnych konfiguracjach szeroko rozumianej społeczności międzynarodowej. Współczesne pojęcie bezpieczeństwa ma szerszy wymiar niż w przeszłości. Obejmuje aspekty polityczne, czynniki gospodarcze i technologiczne, ekologiczne, społeczne i humanitarne. Do jego zakresu włącza się również zachowanie narodowej tożsamości oraz poszanowania podstawowych praw i swobód obywatelskich (Ciekankowski, 2010, s. 28).

Najogólniej bezpieczeństwo identyfikuje się jako stan wolny od niepokoju, tworzący poczucie pewności, stan „bez pieczy” od łacińskiego *sine cura-securitas*, gdzie pierwszy człon pochodzi od *sine* – bez, drugi – *cura* – zmartwienie, strach, obawa. W ujęciu lapidarnym oznacza to brak zmartwień i poczucia strachu. Bezpieczeństwo to ważna potrzeba egzystencjalna, wynikająca z obiektywnych warunków bytowania ludzi i różnych grup społecznych oraz ich wzajemnych relacji, wymagająca troski o jej zaspokojenie (Zięba, 2005, s. 33).

Bezpieczeństwo jest jednym z podstawowych czynników gwarantujących pokój i rozwój społeczeństw. Wyjaśnienia znaczenia tego terminu znajdujemy w wielu pozycjach literatury przedmiotu, gdzie autorzy ukazują różne ujęcia terminologiczne, w większości oparte na udokumentowanych źródłach (Kaczmarek, 2008, s. 16).

Współczesne, globalne bezpieczeństwo dąży do rozwiązywania problemów w różnych obszarach świata i działa na rzecz rozwoju wszystkich ludzi. Wymagane jest tu ściśle współdziałanie wszystkich ogniw bezpieczeństwa, aby osiągać zamierzone cele. Wymieniony autor, w wielu miejscach cytowanej publikacji, podkreśla dynamikę zmian w wielu obszarach i zwraca uwagę na pojawianie się nowych zjawisk, które wymuszają zmiany w istniejących dotychczas regułach postępowania. Zmienny stan bezpieczeństwa może być też postrzegany jako proces, który zmienia się zależnie od ciągłych przeobrażeń w środowisku bezpieczeństwa. Potwierdza to powszechnie akceptowaną tezę, iż nie ma kategorii trwałego, raz na zawsze ustanowionego bezpieczeństwa.

Według prof. W. Pokruszyńskiego bezpieczeństwo oznacza „ciągłą działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw czy organizacji międzynaro-

dowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. Godne rozważenia jest też stwierdzenie, iż istotą opartego na gwarancjach nienaruszalnego przetrwania i swobodach rozwojowych bezpieczeństwa jest pewność” (Pokruszyński, 2008, s. 24).

Podczas prowadzenia kluczowych analiz i ocen wskazane jest mieć na uwadze następującą definicję leksykalną:

Bezpieczeństwo – to „stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę do doskonalenia. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka, sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych” (Pawłowski, 2002, s. 13).

Przyjmuje się, iż wymagany stan bezpieczeństwa występuje wówczas, gdy każdemu potencjałowi zagrożenia można przeciwstawić równoważący potencjał bezpieczeństwa. Gdy ta równowaga zostanie zachwiana na korzyść zagrożenia, to mamy do czynienia z kryzysem (Pokruszyński, 2013).

W wyjaśnianiu istoty bezpieczeństwa prof. S. Koziej zwraca uwagę na dynamizm zjawiska i aktywność, która zmierza do zapewnienia możliwości przetrwania, rozwoju i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystywanie szans, podejmowanie wyzwań, redukcję ryzyka oraz przeciwdziałanie zagrożeniom. Brak bezpieczeństwa wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia. Znaczenie bezpieczeństwa jest porównywalne z pewnością i oznacza brak zagrożenia fizycznego lub obronę przed nim (Koziej, 2006, s. 7).

Według R. Zięby bezpieczeństwo, które obejmuje przedział od jednostki, po wielkie grupy społeczne, dotyczy zaspokojenia następujących potrzeb: istnienia, przetrwania, całości, tożsamości, niezależności, ochrony poziomu i jakości życia. Warto nadmienić, że dostrzegane są także potrzeby spokoju, posiadania i pewności rozwoju (Zięba, 1989, s. 50).

Należy również podkreślić, iż nie ma jednej definicji bezpieczeństwa. W zależności od konkretnej potrzeby badawczej eksponuje się w niej różne elementy. Choć bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym, pewne jego treści – jeśli nie w samych definicjach, to w ich rozwinięciu czy objaśnieniach – w zasadzie się powtarzają.

Oznacza to, że bezpieczeństwo można traktować jako:

- naczelną (egzystencjalną) potrzebę państwa (i innych podmiotów życia społecznego),
- cel działalności (funkcjonowania) państwa,
- stan, w którym brakuje zagrożeń podstawowych wartości państwa i narodu,
- poczucie pewności państwa (i innych podmiotów) w środowisku międzynarodowym (oraz w bliższym i dalszym otoczeniu),
- stan równowagi między zagrożeniami a potencjałem obronnym,
- zdolność narodu do ochrony jego wartości przed zagrożeniami,
- stan i proces społeczny, zmierzające do ciągłego samodoskonalenia (ulepszania) środków i mechanizmów zapewniających bezpieczeństwo (Cieślarczyk, 1999, s. 42–43).

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I ZAGROŻENIA DLA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Użycie w tytule artykułu terminu „współczesne” wydaje się celowe ze względu na podkreślenie zmian, jakie zaszły po zakończeniu zimnej wojny. Miały one decydujący wpływ na postrzeganie wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa, które w wielu wypadkach przyjęły jakościowo nowy charakter. Pośród wielu czynników na to wpływających podkreślić należy: koniec podziału na dwa bloki polityczno-militarne, rozpad ZSRR i powstanie wielu nowych państw w połączeniu z niestabilnością regionu, obniżenie standardów życia w wielu częściach świata, wzrost znaczenia grup ideologicznych i religijnych, powiązania „sieciowe” o zasięgu światowym (np. internet), gwałtowny wzrost przestępczości (narkotyki i korupcja), rozwój terroryzmu i sprzyjającą mu łatwość podróżowania, zmniejszanie się zasobów ziem uprawnych i wody pitnej czy wreszcie wzrost zysków i znaczenia korporacji międzynarodowych. W połączeniu z nowym, kształtującym się systemem międzynarodowym, w którym uczestnicy próbowali odnaleźć właściwe dla siebie miejsce, np. USA jako jedyne supermocarstwo, stworzyło to konieczność określenia nowych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa państwa oraz związanych z tym strategii i doktryn mających zapewnić bezpieczeństwo narodowe.

Wyzwanie to działanie mające na celu skłonienie przeciwnika do podjęcia walki (*Mały Słownik Języka Polskiego PWN*, 1995, s. 1087). W innym ujęciu to sytuacja nowa i trudna, wymagająca określonego odzewu i podjęcia stosownych działań (Balcerowicz, 2002, s. 185).

Przez wyzwania rozumie się nowe sytuacje, zdarzenia i okoliczności, w których pojawia się konieczność sformułowania odpowiedzi i podjęcia stosownych działań, by potencjalne negatywne zjawiska z nimi związane nie wpływały na bezpieczeństwo państwa. Zatem nierozwiązane wyzwania, sytuacje trudne, mogą przekształcić się w zagrożenia dla bezpieczeństwa państw. Duże znaczenie ma tutaj zdolność percepcyjna podmiotu (instytucji państwowych, a w szczególności ludzi stojących na ich czele), który powinien być w stanie kierować się w swym postępowaniu czynnikami obiektywnymi, a minimalizować znaczenie subiektywnych. Za główne wyzwania dla bezpieczeństwa po zakończeniu zimnej wojny uznano możliwe efekty transformacji ustrojowej w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej oraz na obszarze byłego ZSRR, dysproporcje rozwojowe pomiędzy bogatą Północą a biednym Południem oraz związane z tym migracje międzynarodowe (Lasoń, 2010, s. 22).

Zagrożenie to sytuacja, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia (Pawłowski, 2002, s. 162).

Dostrzec zatem można, iż termin „zagrożenie” ma szersze znaczenie. Jest to wynikiem zmian uwarunkowań funkcjonowania społeczeństw i przemian cywilizacyjnych. Stąd, oprócz wojskowo-politycznej płaszczyzny bezpieczeństwa, brane są obecnie pod uwagę także kwestie ekonomiczne, naukowo-techniczne, ideologiczne, kulturowe, humanitarne czy też ekologiczne (Dawidczyk, 2001, s. 17). Stąd motyw rozwoju, oprócz integralności i suwerenności, stał się jednym z podstawowych składników bezpieczeństwa. Utrzymywanie go na wymaganym poziomie wymaga prowadzenia systematycznych ocen pojawiających się zagrożeń i eliminacji czynników powodujących destabilizację państwa, zarówno w zakresie militarnym, jak i politycznym, ekonomicznym czy też społecznym. Wymagane jest przy tym podkreślenie, iż aspekt militarny ma nadal relatywnie największe znaczenie w sensie obronno-wykonawczym, realizując zamierzenia i decyzje polityczne w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa.

Pojęcie zagrożeń bezpieczeństwa było dawniej definiowane w ścisłym związku z przyjmowanym za priorytetowy (a nawet jedyny) militarnym obszarem bezpieczeństwa. Z upływem czasu i różnymi katastrofalnymi wydarzeniami zidentyfikowano nowe obszary bezpieczeństwa. Zagrożenie najogólniej rozumiane jest jako „brak bezpieczeństwa, przez co staje się niezmienną i nieuniknioną, a w niektórych wypadkach powszechną, rzeczywistością życia ludzkiego. Jednocześnie ma ono ścisły związek z bezpieczeństwem, które w ten sposób czyni zagrożenie jego podstawową kategorią. Identyfikacja zagrożeń i wiedza o nich stają się zatem podstawowym warunkiem do wszczęcia działań zapobiegawczych oraz organizacji obrony” (Ciekowski, 2010, s. 29).

Zatem uwzględniając współczesne rozumienie bezpieczeństwa, przyjmujemy, że zagrożeniem bezpieczeństwa jest taki „splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych – w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.” (Dworecki, 2002, s. 61).

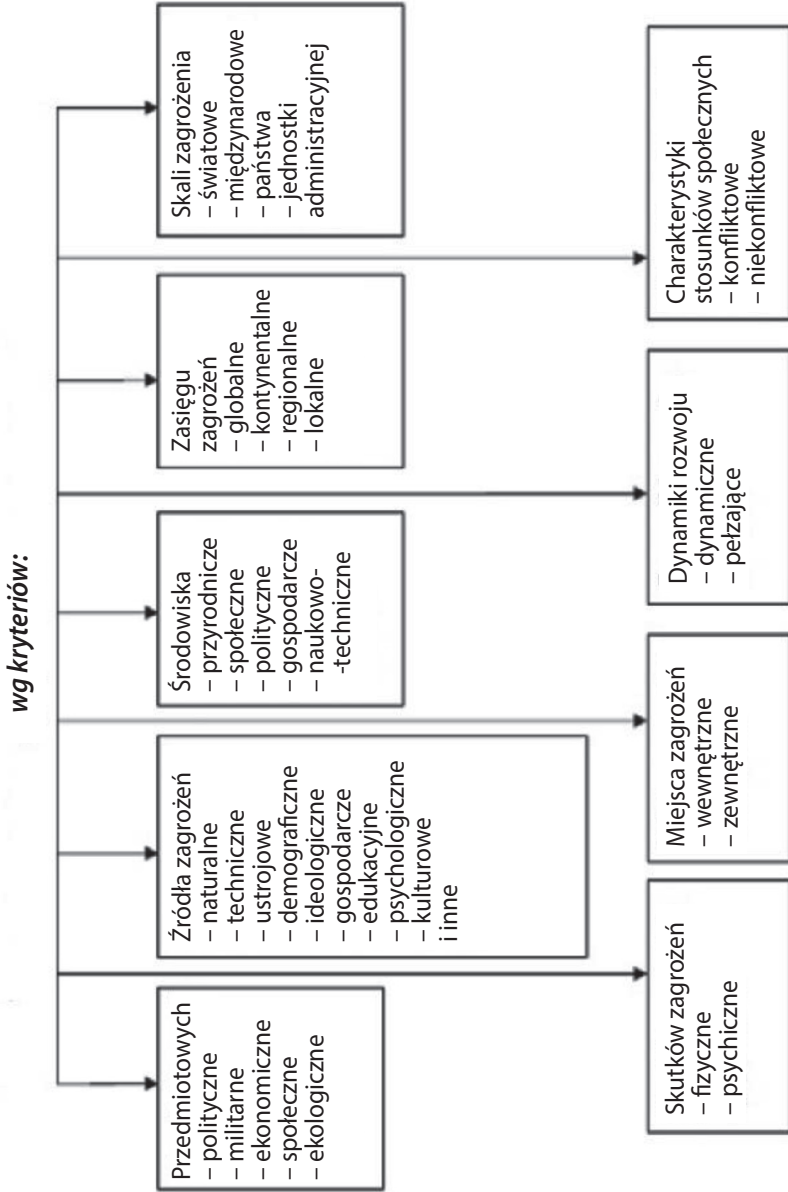
Zagrożenia bezpieczeństwa można podzielić według wielu kryteriów. Przedstawione ujęcia definicyjne zagrożeń bezpieczeństwa pozwalają na ukazanie ich podziału typologicznego, który został przedstawiony na rysunku 1.

Uwzględniając zatem najczęściej stosowane kryterium przedmiotowe, można podzielić je na: polityczne, militarne, gospodarcze, społeczne (społeczno-kulturowe), ekologiczne, co zostało zaprezentowane na rysunku 2 (Czaputowicz, 1998, s. 23).

Spektrum różnych zdarzeń zagrażających bezpieczeństwu narodowemu czy nawet w szerszym ujęciu – bezpieczeństwu międzynarodowemu – jest szerokie. Przedstawione poniżej zostały przyporządkowane do przyjętego podziału zagrożeń bezpieczeństwa według kryterium przedmiotowego.

Zagrożenie polityczne bezpieczeństwa definiowane jest jako „stan, w którym nasilają się zadania zorganizowanych grup społecznych (politycznych) uniemożliwiających wypełnianie przez państwo jego głównych funkcji, a przez to osłabiające lub niweczące działania organów lub instytucji realizujących cele i interesy narodowe” (Pawłowski, 2002, s. 153).

Rys. 1.
Typologia zagrożeń bezpieczeństwa

Źródło: R. Jakubczak, *Obrońca narodziła w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2003

Rys. 2.

Kryterium przedmiotowe zagrożeń bezpieczeństwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Czaputowicz, System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku, PWN, Warszawa 1998, s. 23

Tak sformułowany zakres tego rodzaju zagrożeń precyzuje ich pojmowanie w polityce rozumianej jako rządzenie i kierowanie sprawami państwa. Obejmuje zatem politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa, a także politykę uprawianą na arenie międzynarodowej. Tak duży obszar zainteresowania polityki państwa sprawia, że liczba i rozmiar tego typu zagrożeń dla państwa są w tym przypadku, w porównaniu z innymi jego rodzajami, największe. Mogą one powstać w wyniku planowych i zorganizowanych manipulacji lub opóźnionych i zaniechanych działań, które prowadzą do obalenia legalnych władz, naruszenia racji stanu, interesów narodowych i praworządności czy podważenia pozycji międzynarodowej państwa.

W poszczególnych przypadkach mogą to być: niepodporządkowanie się rezolucjom ONZ, nieprzestrzeganie umów i prawa międzynarodowego, brak gotowości do współpracy międzynarodowej, rozwój agresywnych religii i ideologii, zmiany granic w otoczeniu państwa, przeciwstawianie się tendencjom stabi-

zacyjnym i integracyjnym w regionie, istnienie w państwie secesjonistycznych grup i ich dążenia do autonomii, konflikty wielkich mocarstw o strefy wpływu, korupcja i przenikanie struktur przestępczych do władz, antynarodowa polityka innych państw, zastraszenie państw, sprawowanie władzy przy użyciu siły, nieprzestrzeganie praw i wolności obywateli, fałszerstwa wyborcze, współpraca przedstawicieli władz z obcym wywiadem, dyskryminacja mniejszości narodowych w kraju i poza jego granicami, manipulacje świadomością i psychiką społeczeństwa, masowe migracje obywateli i czystki etniczne, niepoohamowany rozwój struktur państwa (biurokracja), upartyjnienie struktur państwa, naruszenie praworządności i słabość struktur demokratycznych, brak skutecznego zarządzania w sytuacjach kryzysowych, wspieranie międzynarodowego terroryzmu, postępujący spadek nakładów na bezpieczeństwo (Ciekankowski, 2010, s. 34).

Powszechnie przyjmuje się, że zagrożenia militarne bezpieczeństwa obejmują użycie lub groźbę użycia siły militarnej przez podmioty prawa międzynarodowego (państwa). W tym kontekście pojęcie zagrożeń militarnych najtrafniej oddaje lapidarne stwierdzenie, że jest to realna możliwość zastosowania przemocy zbrojnej. Autorzy analizujący zagrożenia militarne państwa wymieniają wiele form bezpośredniego i pośredniego użycia sił zbrojnych jako narzędzia osiągnięcia celów politycznych (Balcerowicz, 1994, s. 13).

Przykładowo mogą to być (Balcerowicz, 1997, s. 74):

- demonstracja siły,
- dywersje militarne,
- blokada militarna,
- szantaż militarny,
- prowokacja militarna,
- incydent graniczny,
- ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej,
- zbrojne starcie graniczne,
- napaść zbrojna grup nieformalnych,
- konflikt lokalny,
- konflikt między państwami.

Mając na uwadze kwestie prognostyczne, oceniane w ramach zagrożeń militarnych, wskazane jest odniesienie do relatywnie nowych zagrożeń asymetrycznych.

„Asymetria” i „asymetryczność” są terminami określającymi różnorodne formy dysproporcji występujących w otoczeniu przeciwstawnych sobie rzeczywistości.

Przez „asymetrię” w sferze bezpieczeństwa i strategii należy rozumieć myślenie i działanie odmienne od przeciwnika w celu maksymalizowania własnej przewagi, wykorzystania słabości przeciwnika, a także zdobycia inicjatywy lub uzyskania większej swobody operacyjnej (Gawliczek, Pawłowski, 2003, s. 11).

Istota „asymetrii” to między innymi:

- nieuczciwa walka,
- uderzenie w słaby punkt,
- walka informacyjna,
- walka w sferze opinii publicznej,
- groźba lub wykorzystanie broni masowego rażenia.

Zagrożenie asymetryczne stwarza najczęściej stronę, która dążąc do konfrontacji, nie jest zdolna przeciwstawić się przeciwnikowi w sposób symetryczny, z użyciem tych samych lub podobnych środków walki.

Można zatem dostrzec, iż pojawiła się nowa jakość w sferze zagrożeń, do której obecnie przywiązuje się dużo uwagi. Przedmiotem szczególnego zainteresowania są kwestie wykrywania tych zagrożeń, przewidywania możliwych sposobów działań destrukcyjnych. Trudność wynika z faktu posiadania przez stronę przeciwną możliwości wyboru czasu, środka, sposobu i obiektu uderzenia.

Zagrożenia ekonomiczne bezpieczeństwa dotyczą problematyki produkcji, wymiany i rozdziału różnych dóbr w państwie oraz racjonalnego nimi dysponowania dla pomnażania ogólnego dobrobytu. Często są one identyfikowane i utożsamiane jako zagrożenia gospodarcze. Obejmują finanse państwa, proces produkcji, handel i dostęp do surowców, w szczególności energetycznych.

W poszczególnych przypadkach zagrożenie ekonomiczne państwa może urzeczywistnić się przez (Jakubczak, 2003, s. 94–95):

- niskie tempo rozwoju gospodarczego pogłębiające dysproporcję w rozwoju ekonomicznym w stosunku do innych państw,
- ograniczenie dostępu do rynku wewnętrznego innych państw, środków finansowych i zasobów naturalnych,
- utratę rynków zbytu, egoizm ekonomicznych rozwiniętych państw świata i międzynarodowych koncernów,

- niszczenie i zakłócanie pracy sieci informacyjnych,
- reglamentację lub ograniczanie dostępu do najnowszych technologii przez państwa rozwinięte,
- powstawanie stref głodu i ubóstwa,
- ograniczanie wydatków na badania naukowe i brak transferu osiągnięć naukowych do gospodarki,
- blokady gospodarcze i dyskryminację gospodarczą,
- obecność w gospodarce międzynarodowych grup przestępczych i tworzenie warunków do „prania brudnych pieniędzy”,
- niestabilność finansową państwa i kryzys wydatków publicznych,
- brak i niski poziom nakładów na inwestycje oraz „przejadanie zysków”,
- przestępczość gospodarczą i powstawanie „szarej strefy” gospodarki,
- pauperyzację społeczeństwa i masowe bezrobocie,
- nadmierny import towarów prowadzący do nieopłacalności własnej produkcji i zmniejszanie zatrudnienia w kraju,
- spekulacje finansowe,
- brak mechanizmów konkurencji gospodarczej i nakręcanie koniunktury przez produkcję zbrojeniową.

Termin „zagrożenia społeczne” dotyczące kwestii bezpieczeństwa w publikacjach pojawia się dość rzadko. Częściej w typologiach zagrożeń bezpieczeństwa wymienia się nazwy: społeczno-kulturowe, psychospołeczne, kulturowe lub cywilizacyjne. Określenie „zagrożenia społeczne” zawiera w sobie wszystkie przypadki odnoszące się do niebezpieczeństwa utraty życia i zdrowia, tożsamości narodowej i etnicznej poszczególnych społeczności oraz bezpieczeństwa socjalnego i publicznego. Wynika to z wyróżnianych cech każdego społeczeństwa, jakim jest odrębność od innych zbiorowości, wzajemne oddziaływania pomiędzy jego członkami, wspólne terytorium, instytucje, sposób komunikowania się, podobieństwo warunków życia, podział pracy, normy i wzorce postępowania.

Zaliczyć można do nich (Jakubczak, 2003, s. 96):

- naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności,
- uprzedzenia kulturowe i religijne oraz dyskryminację mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych i językowych,

- dyskryminację płci,
- manipulację świadomością i psychiką za pomocą środków masowego przekazu, ograniczanie wolności mediów,
- nacjonalizm, szowinizm, ksenofobię, fundamentalizm religijny,
- patologie społeczne (przestępczość, terror, struktury mafijne, narkomanie, epidemie, prostytutkę, alkoholizm, analfabetyzm, masowe bezrobocie, rodziny dysfunkcjonalne),
- masowe migracje (ekonomiczne, ekologiczne),
- alienację społeczną (konsumeryzm, sekciarstwo religijne, eskapizm, powstanie klasy tzw. kognitatorów – osób nieuznających wartości narodowych, a odnajdujących się w świecie wirtualnym),
- nadużycia wiedzy przeciwko ludzkości,
- dewaluację wartości ludzkich, zacieranie różnic między dobrem a złem,
- kult przemocy, brutalizację stosunków międzyludzkich,
- katastrofy i kataklizmy prowadzące do naruszenia systemu społecznego,
- upadek systemu ochrony zdrowia ludności,
- kradzieże dóbr kultury,
- kryzysy demograficzne,
- ubożenie i głód dużych grup społecznych,
- degradację infrastruktury komunikacyjnej, mieszkaniowej i środków transportu.

Przechodząc do identyfikacji zagrożeń ekologicznych bezpieczeństwa, które odnoszą się do funkcjonowania żywej przyrody oraz warunków życia człowieka w tym środowisku i trwałego rozwoju narodu – zagrożenie to może wywołać działalność człowieka (antropomorficzne) i czynniki naturalne (nieantropomorficzne).

Definiowane jest jako rodzaj zagrożenia, w wyniku którego może nastąpić niebezpieczeństwo dla istot żywych, na skutek zmiany środowiska naturalnego (Leszczyński, 2005, s. 38).

Do zdarzeń tego typu możemy zaliczyć (Jakubczak i Flis, 2006, s. 113):

- niekontrolowaną eksploatację zasobów naturalnych (wyrąb lasów, nadmierne odłowy zwierząt, rabunkowe wydobywanie kopalin),
- masowe zanieczyszczanie wody, powietrza, gleby,
- brak gospodarki odpadami komunalnymi, przemysłowymi i nuklearnymi,

- stosowanie niebezpiecznych technologii przemysłowych prowadzących do zmian w atmosferze (likwidacja powłoki ozonowej, ocieplanie klimatu, wzrost emisji promieniowania ultrafioletowego),
- katastrofy naturalne i przemysłowe,
- naruszenie stosunków wodnych w środowisku (odwracanie biegu rzek, brak racjonalnej gospodarki leśnej) prowadzące do erozji gleb, osuwisk i pustynnienia terenów,
- chaotyczną urbanizację,
- próby nuklearne i nowych typów broni (np. geofizyczna, meteorologiczna).

Do zagrożeń naturalnych zaliczamy:

- susze,
- mrozy,
- powodzie,
- pożary,
- wiatry,
- trzęsienia ziemi,
- lawiny,
- opady.

PODSUMOWANIE

Podsumowując identyfikację i istotę współczesnych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa, można stwierdzić, że mimo wszystko, iż ustąpiło widmo zagłady jądrowej cywilizacji po zakończeniu konfrontacji UW – NATO, to jednak nad światem, a więc i nad Polską, wciąż wisi widmo zagłady wojskowymi i cywilnymi środkami masowego rażenia, jakie są w arsenałach wielu państw i, niestety, również w rękach państw, organizacji międzynarodowych i grup terrorystycznych.

Wciąż rozwijający się postęp techniki i technologii oprócz korzyści przynosi również nieuchronnie nowe, coraz większe możliwości zagrożeń ludzkości i środowiska oraz uzależnienie od funkcjonowania urządzeń technicznych.

Ponadto po zakończeniu zimnej wojny zagrożenie wojenne w Europie zmniejszyło się, ale niepewność jest o wiele większa.

Terroryzm, jako tradycyjna forma przemocy, wykorzystując współczesne wojskowe i cywilne środki rażenia, w tym masowego rażenia oraz dostępność do obiektów i urządzeń infrastruktury krytycznej, przekształcił się w megaterro-

ryzm – największe zagrożenie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Niepowstrzymana destrukcja środowiska naturalnego systematycznie pogarsza warunki życia ludzkości, a w perspektywie grozi zagładą życia biologicznego.

Cyberprzestrzeń to nowa, wciąż wzrastająca na znaczeniu sfera ludzkiej działalności, wymagająca ochrony i obrony przed destruktywnymi oddziaływaniami na czele z cyberterrorem. Zagrożenia militarne, społeczne, katastrofy i awarie techniczne, klęski żywiołowe oraz skażenie środowiska są porównywalne ze skutkami wojen, a ochrona przed nimi i usuwanie ich skutków stanowią również współczesną ochronę i obronę narodową, do której państwo musi zmobilizować wszystkie cywilne i wojskowe siły zdolności działania.

Spśród zaprezentowanych zagrożeń wiodącą, nadrzędną rolę odgrywają zagrożenia o charakterze politycznym. Z nich mogą bowiem wynikać innego rodzaju zagrożenia – mogą być one impulsem wyzwalającym wystąpienie innego rodzaju zagrożeń, szczególnie ekonomicznych, militarnych i społecznych.

W skomplikowanej rzeczywistości stosunków międzynarodowych zagrożenia mogą się wzajemnie przenikać, występować pojedynczo lub kompleksowo, a niekiedy przybrać charakter lawinowy. W pewnych sytuacjach zagrożenia jednego typu mogą przybrać formę zagrożenia innego typu. Pojawiły się też nowe rodzaje zagrożeń, czego przykładem może być zagrożenie dla bezpieczeństwa systemów informacyjnych. Zmienił się również charakter zagrożeń, choćby z tego powodu, że nośnikiem siły mogą być także podmioty ponadpaństwowe czy pozapaństwowe oraz dlatego, że pojawił się nowy typ przemocy wewnątrz państwa.

W okresie globalizacji coraz więcej zagrożeń ma charakter transgraniczny, czyli oddziałują one ponad granicami wielu państw. Taki charakter mają zagrożenia społeczne w formie terroryzmu międzynarodowego i przestępczości zorganizowanej, zagrożenia ekonomiczne, wynikające z oddziaływania rynków kapitałowych, kapitału spekulacyjnego i transnarodowych korporacji oraz zagrożenia ekologiczne. Jednocześnie następuje poszerzenie zakresu podmiotów będących nośnikami określonych zagrożeń (np. zagrożenia o charakterze społecznym są powodowane przez podmioty niepaństwowe, takie jak międzynarodowe struktury i grupy przestępcze oraz terrorystyczne). Zwłaszcza w ostatnich latach następuje intensyfikacja zagrożeń z ich strony.

Z przedstawionych wnioskować można, iż problematyka zagrożeń, w tym przede wszystkim zagrożeń uznawanych za obecnie aktualne i szczególnie niebezpieczne, stanowi ważny element w wieloaspektowych ocenach zagrożeń bezpieczeństwa. W wyniku prowadzonych analiz porównawczych dostrzegamy tu znaczne przewartościowania polegające na zmniejszaniu się zagrożeń militarnych, a rosnącej roli zagrożeń politycznych, ekonomicznych (w tym energetycznych i finansowych), terroryzmu oraz zagrożeń cybernetycznych. Mimo wskazanych tendencji nadal należy monitorować zagrożenia o charakterze militarnym, gdyż one mogą ulegać przewartościowaniom w wyniku zmian uwarunkowań w szeroko ujmowanym środowisku bezpieczeństwa narodowego czy międzynarodowego.

Po uwzględnieniu rezultatów prowadzenia prognostycznych ocen w obszarze działań o charakterze zarówno militarnym, jak i niemilitarnym dostrzec można nowe elementy zagrożeń. Niewątpliwie mogą być one trudne w identyfikacji, a możliwe skutki destrukcyjnego oddziaływania strony przeciwnej zaskakująco duże. Stąd zasadne są dążenia do określania i identyfikacji tych zagrożeń, bowiem wiedza o nich stosownie wykorzystana stanowi podstawę do podejmowania racjonalnych decyzji utrzymujących stan bezpieczeństwa państwa na wymaganym poziomie.

Podsumowując, można stwierdzić, iż zarówno działania państw na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego, jak i ich troska o bezpieczeństwo narodowe nakazują śledzić z największą uwagą ewolucję wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa oraz środków podejmowanych na rzecz ich eliminacji, co ma istotny wpływ na kształt systemu międzynarodowego.

Literatura

- Balcerowicz, B. (1997). *Obronność państwa średniego*, Warszawa, Bellona. ISBN: 83-11-08666-4.
- Balcerowicz, B. (2002). *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Warszawa, Bellona. ISBN: 831109469-1.
- Balcerowicz, B. (1994). *Strategia obronna państwa*, Warszawa, AON.
- Ciekawowski, Z. (2010). *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, Józefów, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego – Państwowy Instytut Badawczy. ISSN 1895-8443.

- Cieślarczyk, M. (1999). *Modele i wymiary bezpieczeństwa*, Warszawa, „Zeszyty Naukowe AON”, 3(36). ISSN 0867-2245.
- Czaputowicz, J. (1998). *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, Warszawa. ISBN: 83-01-12744-9.
- Cziomer, E. (2010). *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, Toruń, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. ISBN: 978-83-7571-035-9.
- Dawidczyk, A. (2001). *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Warszawa, AON. ISBN: 83-88062-02-6.
- Dworecki, S. (2002). *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa, AON.
- Gawliczek, P., Pawłowski, J. (2003). *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa, AON. ISBN: 83-88062-79-4.
- Jakubczak, R. (2003). *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Warszawa, Bellona. ISBN: 83-11-09744-5.
- Jakubczak, R., Flis, J. (2006). *Bezpieczeństwo narodowe Polski XXI wieku*, Warszawa, Bellona. ISBN: 83-11-10122-1.
- Kaczmarek, J. (2008). *Współczesne bezpieczeństwo*, Warszawa, AON. ISBN: 5873-08.
- Koziej, S. (2006). *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń, Wyd. Adam Marszałek. ISBN: 83-7441-341-7, 978-83-7441-341-1.
- Lasoń, M. (2010). *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, Toruń, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. ISBN: 978-83-7571-035-9.
- Leszczyński, T. (2005). *Związki terroryzmu z przestępczością zorganizowaną*, Warszawa, „Myśl Wojskowa”, 2.
- Mały Słownik Języka Polskiego* (1995). Warszawa, PWN.
- Pawłowski, J. (red.) (2002). *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa, AON. ISBN: 83-88062-23-9.
- Pokruszyński, W. (2008). *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, Warszawa, „Zeszyty Naukowe AON”, 1(70). ISSN 0867-2245.
- Pokruszyński, W. (2013). *Filozoficzne aspekty bezpieczeństwa personalnego* Journal of Modern Science 1/16/2013, Józefów, Wydawnictwo WSGE, ISSN 1734-2031”
- Szafrańska, E., Szafrański, J. (2014). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa* Journal of Modern Science 2/21/2014, Józefów, Wydawnictwo WSGE, ISSN 1734-2031.
- Zięba, R. (2005). *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Toruń, Wydawnictwo Naukowe Grado. ISBN: 83-85838-98-8.
- Zięba, R. (1989). *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa, Sprawy międzynarodowe, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych”, 10.